

Наталія Кордунова

Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку

Робоча програма
вибіркової навчальної дисципліни

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Кафедра педагогічної та вікової психології

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ
СУПРОВІД ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ

Робоча програма
вибіркової навчальної дисципліни
підготовки магістра
спеціальності 8.03010201 Психологія

Луцьк-2016

УДК 159.922.63(073)
ББК 88.374p30–2
К–66

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 4 від 16.12.2015 р.)

Рецензенти:

Хлівна О. М. – кандидат психологічних наук, доцент, кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Остапівський О. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Кордунова Н. О.

К–66 Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку: робоча програма вибіркової навчальної дисципліни / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. – 36 с.

Видання містить матеріали щодо структури робочої програми вибіркової навчальної дисципліни «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку».

У робочій програмі вибіркової навчальної дисципліни «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку» висвітлюються основні закономірності розвитку людини похилого віку, специфіка прояву психічних процесів на етапі геронтогенезу та ін.

Рекомендовано студентам–магістрам факультету психології спеціальності «Психологія», та всім, хто цікавиться проблемами профілактики передчасного старіння та продовженням активного довголіття.

УДК 159.922.63(073)

ББК 88.374p30–2

© Кордунова Н. О., 2016.

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Опис навчальної дисципліни	5
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	6
3. Програма навчальної дисципліни.....	7
4. Структура навчальної дисципліни	13
5. Теми практичних занять	14
6. Теми лабораторних занять.....	18
7. Самостійна робота.....	21
8. Консультації з дисципліни	22
9. Індивідуальні науково-дослідні завдання	23
10. Методи навчання.....	24
11. Методи та засоби діагностики успішності навчання	24
12. Розподіл балів, які отримують студенти	24
13. Методичне забезпечення	26
14. Питання для підготовки до заліку	26
15. Список джерел.....	29

ВСТУП

Робоча програма навчальної дисципліни розрахована на студентів факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки спеціальності «Психологія» навчально-кваліфікаційного рівня «магістр» і відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо підготовки фахівців-психологів. Відповідно до основних вимог Болонського процесу, студенти, які працюють систематично й наполегливо, можуть одержати підсумкову оцінку з дисципліни без заліку.

Як навчальна дисципліна курс «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку» передбачає ознайомлення студентів з основними закономірностями розвитку людини похилого віку, з постарінням населення як демографічним процесом зі всіма його соціальними наслідками; із різноманітністю соціальних, психологічних, медичних та ін. проблем людей похилого віку; з особливостями адаптації до пенсійного періоду життя; з обсягом та можливостями трудової діяльності у похилому віці, у тому числі інтелектуальної та творчої; із використанням залишкових фізичних та інтелектуальних здібностей і низкою інших соціально-психологічних та морально-етичних проблем людей похилого віку.

При підготовці психологів значна увага приділяється вивченню психології та психопатології в старості, оволодінню консультативними та психотерапевтичними методами для розв'язання психологічних, сімейних проблем людей похилого віку, розумінню деонтологічних питань при наданні психологічної допомоги, обслуговуванні та соціальній роботі зі старими людьми. Це дозволить майбутнім спеціалістам уникнути негативних моментів при безпосередньому контакті з різними соціальними групами населення похилого та старечого віку, подолати геронтофобії щодо старших людей та свого майбутнього старіння, розвинути толерантність та відчуті гуманність і суспільну значущість своєї професії.

Особливість даного курсу полягає в необхідності вивчення життєвого етапу, який є незнайомим студентам із власного досвіду і складає досить віддалену життєву перспективу. Це може суттєво ускладнювати емоційне включення студентів у процес раціонального засвоєння матеріалу. Дехто може вдаватися до знецінення інформації про похилий вік, що обумовлено страхом власної старості та смерті. Зважаючи на це, потрібно стимулювати творчий пошук студентів та

активізувати їх науково-дослідні уміння у процесі виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань та під час самостійної роботи.

В процесі вивчення курсу «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку» повинні бути встановлені глибокі змістовні зв'язки з курсами «Вікова психологія», «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Диференційна психологія», «Психодіагностика», «Патопсихологія», «Медична психологія», «Основи психотерапії та психологічного консультування» та ін.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів 4	0301 – соціально-політичні науки	За вибором
	8.03010201 - психологія	
Модулів 3	Психологія	Рік підготовки 5
Змістовних модулів 2		Семестр IX
ІНДЗ : є		Лекції 22 год.
Загальна кількість годин 120		Практичні 16 год.
Тижневих годин:	Магістр	Лабораторні 16 год.
аудиторних <u>3</u>		Самостійна робота 58 год.
самостійної роботи <u>3,2</u>		Консультації 8 год.
консультації <u>0,5</u>		Форма контролю: екзамен

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни – ознайомити студентів із основними закономірностями розвитку людини похилого віку, з

пізнавальною сферою та емоційно-мотиваційними змінами і Я-концепцією у старості.

Завдання:

- оволодіння майбутніми фахівцями теоретичними знаннями та практичними вміннями з геронтопсихології;
- ознайомлення студентів з основними закономірностями розвитку людини похилого віку як соціального індивіда та особистості;
- формування теоретичних знань і практичних навичок професійної роботи, спрямованих на виявлення особливостей психічного та особистісного розвитку людини похилого віку.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати:**

- значення теоретичних і практичних засад геронтопсихології у професійній діяльності майбутнього фахівця;
- геронтологічні аспекти прояву психічних процесів і властивостей;
- чинники, що зумовлюють тривалість життя людини;
- гетерохронність основних психологічних характеристик людини похилого віку;
- причини старіння людини;
- особливості пізнавальної сфери людей похилого віку;
- емоційно-мотиваційні зміни в період старіння;
- особливості Я-концепції людини похилого віку;
- характеристику кризи «Я-інтеграції»;
- компенсаторні механізми поведінки людини похилого віку.

вміти:

- здійснювати міждисциплінарний аналіз процесу старіння та старості;
- застосовувати загально-психологічні методи дослідження;
- використовувати діагностичний інструментарій, адекватний щодо задач та особливостей професійної діяльності;
- визначати особливості розвитку психічних процесів, зміни психічних станів та особистісних властивостей;
- проводити соціально-психологічну діагностику і профілактику поведінки людини;
- надавати професійну психологічну допомогу та соціальну підтримку;
- аналізувати результати виміру індивідуально-психологічних рис особистості з метою виявлення резервів її розвитку.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль I

Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку

Тема 1. Вступ до геронтопсихології

Предмет і завдання геронтопсихології. Поняття про геронтологію. Історія розвитку геронтології. Психологія старості в структурі геронтологічних знань. Короткий історичний нарис розвитку дисципліни та сучасний стан розробки геронтопсихології вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зв'язок геронтопсихології з іншими науками. Методи та стратегії дослідження у геронтопсихології. Поняття про «пірамідальне» та «прямокутне» суспільство. Ейджизм. Геронтофобія.

Геронтогенез та його основні закономірності. Періодизація життя людей похилого віку: передстаречий, старечий, післястаречий, старезний вік.

Тривалість життя людини і чинники, що її зумовлюють. Максимальна (потенційна) тривалість, нормальна тривалість, середня тривалість, імовірна тривалість.

Тема 2. Старість і старіння як етап психічного розвитку людини

Історичні форми ставлення до старості. Зміст поняття «старіння» у сучасній науці. Психологічні особливості старості. Психофізіологічні ознаки й фактори старіння.

Соціально-психологічні підходи до старіння і старості.

Новоутворення особистості літнього і похилого віку.

Поняття «біологічне старіння». Основні теорії старіння. Природне старіння. Стохастичні теорії генетичного старіння. Теорії генетично запрограмованого старіння. Феномен Хайфлика.

Б. Г. Ананьев про період похилого віку. Чинники старіння. Спадковість. Довкілля. Вплив стану здоров'я, хвороб і харчування на психофізіологічний розвиток людини похилого віку.

Тема 3. Психологічні особливості соціальної активності особистості на етапі геронтогенезу

Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості похилого віку. Соціально-психологічні особливості старості як етапу онтогенезу особистості.

Соціально-психологічна типологія осіб похилого віку та старіння.

Роль сім'ї в старості та стосунки з членами родини. Місце літньої людини в сім'ї та суспільстві.

Механізми адаптації та компенсації особистості в пізньому віці.

Розвиток афективної сфери на етапі геронтогенезу. Стиль життя осіб похилого та старечого віку. Вікова динаміка розвитку мотивів у період пізньої дорослості і старості.

Особливості пристосування літніх людей до психосоціальних умов старіння.

Тема 4. Гендерні аспекти старіння

Загальні питання гендерних відмінностей осіб похилого віку. Особливості та тенденції чоловічого та жіночого старіння. Вікові проблеми здоров'я та їх гендерна специфіка.

Гендерні аспекти самотності старості. Проблеми самотніх літніх людей.

Гендерні особливості сприйняття вікових змін жінками на етапі геронтогенезу. Оцінка часу настання старості та вікових фізіологічних змін.

Гендерні аспекти якості життя у осіб літнього та похилого віку.

Тема 5. Пізнавальна сфера людини похилого віку

Морфологічні зміни в людей похилого віку. Сенсорні зміни в процесі старіння. Особливості відчуттів та сприймань. Закономірність С. Пако. Старіння слухових відчуттів. Пресбіакусис. Тиннитус. Старіння зорових відчуттів. Пресбіопія, катаракта, глаукома, старечий міоз. Особливості смакової, нюхової, тактильної, температурної, больової, вестибулярної, вібраційної чутливості. Вікові зміни в сприйманні часу. Зміни у функціонуванні внутрішніх органів людини похилого віку.

Онтогенетичні аспекти розвитку мислення людини похилого віку. Особливості розвитку уваги, пам'яті, мовлення в похилому віці. Позитивні та негативні інтелектуальні зміни в старості. Мудрість. Модель мудрості Б. Балтеса. Мінливий та кристалізований інтелект. Причини зниження швидкості інтелектуальних операцій. Динаміка інтелектуальних функцій у похилому віці та інші чинники, що її

визначають. Феномен „останнього спаду”. Творчі здібності людини похилого віку. Другий пік творчості.

Змістовий модуль II

Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку

Тема 6. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння

Зміни емоційної сфери людини похилого віку. Нейронні зміни у старості. Особливості нервової системи людини похилого віку. Чинники позитивних та негативних емоцій у старості. Іпохондрія. Депресія. Типи емоційного пристосування людини до старості: конструктивний, залежний, захисний, агресивно-звинувачувальний, самозвинувачувальний.

Мотиваційні зміни в старості. Зв'язок мотиваційної сфери з потребами в похилому віці. Перспективне планування як фактор розвитку мотиваційної сфери. Мотивація творчої діяльності, подружніх стосунків, інтересу до братів та сестер. Мотиваційні дефекти в похилому віці: абулія, послаблення бажань, зниження енергетичності та рівня домагань, загострення мотиву влади, мотивація досягнення і страх невдачі.

Тема 7. Я-концепція в похилому віці

Онтогенетичні аспекти особистісного розвитку людини похилого віку. Стабільність і зміни в особистісному розвитку людини похилого віку. Основні складові та умови розвитку Я-концепції в похилому віці. Умови успішного розвитку Я-концепції. Самооцінка. Особистісна тривожність. Екстраверсія. Інтроверсія. Внутрішні конфлікти у старості (Р. Пек). Теорія дисоціалізації Дж. Розена і Б. Н'югартена. Основні джерела дисоціалізації. Е. Еріксон про психосоціальний розвиток людини похилого віку.

Зміна соціального статусу людини похилого віку – вихід на пенсію.

Задоволеність життям у старості. Забезпечена та незабезпечена старість. Догляд за хворим чоловіком або дружиною. Особистісні та

сімейні взаємини людини похилого віку. Стосунки з дітьми та онуками. Спілкування з іншими людьми похилого віку. Самотність.

Умирання та смерть. Смерть когось одного із подружжя. Страх смерті. Стадії процесу пристосування до думки про смерть (Е. Кюблер-Росс). Стадії передсмертних переживань людини (Р. Нойес). Посмертні переживання людини (К. Осис, Р. Муді). Хоспіс. Евтаназія: активна, пасивна, автоевтаназія.

Тема 8. Патологія і психопатологія похилого віку

Загальна характеристика патології старості. Вікова динаміка деформацій в процесі геронтогенезу.

Страхи й стресори на етапі геронтогенезу. Організація поведінки людини похилого віку у складних життєвих обставинах. Стрес як чинник психосоматичних захворювань.

Поняття про егоїстичну стагнацію у похилому віці.

Деформація структури особистості пізнього та старечого віку. Зменшення життєвої енергії, діяльності, збіднення емоційного життя.

Порушення когнітивної сфери у похилому віці. Деменція. Хвороба Альцгеймера. Інсульт. Інфаркт мозку.

Психічні порушення в період пізньої дорослості і старості. Психози, марення та ін. Виникнення і характер протікання захворювання.

Тема 9. Психологічна допомога людям похилого віку

Теретичні та практичні питання психологічної роботи з людьми похилого віку. Робота психолога в ЦСЗ. Напрямки та форми роботи психологічної практики в ЦСЗ. Особливості роботи психолога з персоналом соціальних служб. Особливості роботи психолога з сім'ями, літніми людьми, з психічно хворими людьми похилого віку.

Особливості психологічного консультування людей похилого віку. Психологічне сімейне консультування. Індивідуальне психологічне консультування в особливих життєвих випадках.

Психотерапевтичні методи в роботі з літніми людьми. Індивідуальна та групова психотерапія. Психотерапія депресії. Терапія спогадами. Арт-терапевтичні практики в роботі з проблемами літніх людей. Групи «Важкої втрати». Профілактичні заходи, спрямовані на попередження соціальної ізоляції: групи спілкування.

Телефон довіри в системі психологічної допомоги людям похилого віку.

Проблеми професіоналізму та етики психолога в роботі з людьми похилого віку.

Тема 10. Соціальний захист та соціальна допомога людям похилого віку

Принципи та механізми захисту населення людей похилого віку. Соціальне обслуговування та пенсійне забезпечення.

Актуальність та значущість соціальної роботи з людьми похилого віку. Диференційна характеристика літніх людей.

Соціальне забезпечення старших громадян. Форми та методи соціального забезпечення. Види діяльності стаціонарних закладів обслуговування. Види соціальних послуг. Соціальні працівники в системі надомного обслуговування людей похилого віку. Структура роботи з людьми похилого віку в центрах соціального обслуговування (денне, тимчасове перебування).

Створення доступного для людей похилого віку середовища життєдіяльності. Особливості пристосування житла під потреби старіючих людей. Міська інфраструктура, приміщення, транспорт тощо. Особливості створення матеріального та психологічного середовища в інтернатах для людей похилого віку, ЦСЗ, в психіатричних та психоневрологічних відділеннях, соматичних клініках для старших людей, хоспісах.

Професійна компетентність та деонтологія в психологічній та соціальній роботі з людьми похилого віку. Медико-соціальні взаємини в обслуговуванні людей похилого віку.

Основні напрямки соціальної політики в Україні щодо людей похилого віку. Соціальна підтримка людей похилого віку. Демографія старіння в Україні.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістовних модулів і тем	Усього	Кількість годин у тому числі				
		лекції	практичні заняття	лабораторні заняття	самостійна робота	консульт. з дисципл.
Змістовний модуль I. Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку						
Тема 1. Вступ до геронтопсихології	13	4	2	2	4	1
Тема 2. Старість і старіння як етап психічного розвитку людини	11	2	2	-	6	1
Тема 3. Психологічні особливості соціальної активності особистості на етапі геронтогенезу	9	2	-	-	6	1
Тема 4. Гендерні аспекти старіння	9	2	-	-	6	1
Тема 5. Пізнавальна сфера людини похилого віку	17	2	4	4	6	1
Разом за змістовним модулем 1	59	12	8	6	28	5
Змістовний модуль II. Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку						
Тема 6. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння	15	2	4	2	6	1
Тема 7. Я-концепція в похилому віці	15	2	2	4	6	1
Тема 8. Патологія і психопатологія похилого віку	11	2	2	-	6	1
Тема 9. Психологічна допомога людям похилого віку	10	2	-	2	6	-
Тема 10. Соціальний захист та соціальна допомога людям похилого віку	10	2	-	2	6	-
Разом за змістовним модулем 2	61	10	8	10	30	3
Усього годин	120	22	16	16	58	8

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Тема	Кількість годин
	Змістовий модуль I Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку	
1.	Тема 1. Вступ до геронтопсихології 1. Предмет і завдання геронтопсихології. 2. Поняття про геронтологію. Короткий історичний нарис її розвитку. 3. Поняття про «пірамідальне» та «прямокутне» суспільство. 4. Соціальні установки та стереотипи стосовно людей похилого віку. Поняття ейджизму та геронтофобії. 5. Поняття «старіння». Періодизація періоду старіння. 6. Поняття «біологічне старіння. Основні теорії старіння. 7. Максимальна та нормальна тривалість життя людини. Середня та імовірна тривалість життя населення. Чинники, що її зумовлюють. Завдання: 1. Ознайомтеся із працею Б. Г. Ананьєва «Протиріччя індивідуального розвитку і його гетерохронність». 2. Охарактеризуйте сучасний стан розробки геронтопсихології вітчизняними і зарубіжними науковцями. 3. Методи та стратегії дослідження у геронтопсихології. 4. Дайте характеристику основним теоріям старості та старіння. 5. Опишіть зміни в ставленні до проблеми старіння, які відбулися за останній час. 6. Чим, на Ваш погляд, зумовлене психічне здоров'я і довголіття людини. Основні поняття: геронтогенез, геронтологія, геронтопсихологія, геронтофобія, ейджизм, психологія розвитку, біологічне старіння, старість, періодизація старіння, теорії старіння, природне старіння, стохастичні теорії старіння, теорії генетично запрограмованого старіння, людина похилого віку, довгожителі.	4
2.	Тема 2. Пізнавальна сфера людини похилого віку 1. Онтогенетичні зміни у функціонуванні слухових відчуттів. Форми втрати слуху: пресбіакусис і тиннітус. 2. Втрата зору в похилому віці. Пресбіопія, катаракта,	4

	<p>глаукома. Старечий міоз.</p> <p>3. Вікові зміни смакової, нюхової, тактильної, температурної, больової, вестибулярної та вібраційної чутливості.</p> <p>4. Особливості розвитку уваги, пам'яті та мовлення в похилому віці.</p> <p>5. Поняття про життєву мудрість. Когнітивні властивості мудрості. Модель мудрості Б. Балтеса.</p> <p>6. Причини зниження швидкості інтелектуальних операцій у похилому віці.</p> <p>7. Об'єктивні та суб'єктивні чинники динаміки інтелектуальних функцій у похилому віці. Феномен «останнього спаду».</p> <p>Завдання:</p> <p>1. Ознайомтеся із працею М. Д. Александрової «Особливості суб'єктивності людини на пізніх етапах онтогенезу».</p> <p>2. Охарактеризуйте чинники згасання інтелекту в похилому віці.</p> <p>3. Розкрийте чинники інтелектуальної активності в похилому віці.</p> <p>4. Назвіть зовнішні чинники, які впливають на старіння організму та тривалість життя.</p> <p>5. Як ви тлумачите слово «мудрість». Це вікове чи особистісне утворення?</p> <p>Основні поняття: відчуття, гіподинамія, слух, зір, інтелект, кристалізований інтелект, згасання інтелекту, інтенсифікація, мовлення, мудрість, смак, нюх, рухливість, органи чуттів, пам'ять, сенсорно-моторна амнезія, увага.</p>	
	Разом за змістовним модулем I	8
3.	<p align="center">Змістовий модуль II</p> <p>Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку</p>	4

	<p>Тема 3. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Специфічні зміни емоційної сфери в похилому віці. 2. Чинники виникнення позитивних/негативних емоцій у старості. 3. Типи емоційного пристосування людини до старості. 4. Мотиваційні зміни на окремих періодах життя людини похилого віку. 5. Чинники розвитку мотиваційної сфери в старості. 6. Мотиваційні дефекти. <p>Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомтеся із працею В. Франкла «Психічна гігієна для людей похилого віку». 2. В чому проявляється старіння емоційної сфери. 3. Охарактеризуйте творчі здібності та творчу продуктивність в старості. 4. В чому суть мотиваційних дефектів людини похилого віку? 5. Пенсійна криза: зміст та умови її подолання. 6. Охарактеризуйте психологічні чинники депресії та іпохондрії в людини похилого віку. <p>Основні поняття: адаптація, відчай, депресія, дефект, емоції, емоційна сфера, іпохондрія, криза, мотивація, мотиваційна сфера, нервова система, працездатність, продуктивність.</p>	
4.	<p>Тема 4. Я-концепція в похилому віці</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Онтогенетичні аспекти особистісного розвитку людини похилого віку – стабільність і зміни. Складові Я-концепції в період старіння. Особливості самооцінки. 2. Е. Еріксон про психосоціальний розвиток людини похилого віку. 3. Умови розвитку Я-концепції. 4. Теорія дисоціалізації Дж. Розена і Б. Н'югартена. 5. Задоволеність життям у старості. 6. Внутрішні конфлікти в період старіння. 7. Страх смерті. Стадії процесу пристосування до думки про смерть. Стадії передсмертних переживань. Феномен посмертних переживань людини. <p>Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомтеся із працею В. Д. Шапіро «Концепція соціальної поведінки особистості в похилому віці». 2. Психологічний вітаукт як механізм стабілізації Я-концепції в похилому віці. 3. Які з'являються нові аспекти Я-концепції в період старості? 4. Охарактеризуйте переживання людей похилого віку, 	4

	<p>які пов'язані із втратою, горем, самотністю, смертю, а також прив'язаністю до близьких людей (сім'я, діти, внуки, друзі та ін.).</p> <p>5. Охарактеризуйте основні етапи вмирання.</p> <p>6. В чому полягає етична та правова колізія проблеми автоевтаназії та евтаназії?</p> <p>7. Підготуйте та проведіть психологічний тренінг серед осіб похилого віку, який би допоміг людям успішніше адаптуватися до виходу на пенсію та періоду старіння.</p> <p>Основні поняття: автоевтаназія, відчай, вмирання, збереження ідентичності, здоровий спосіб життя, евтаназія, екстраверсія, інтроверсія, конфлікт, криза «Я-інтеграції», критерії старіння, мудрість, онтогенез, повнота життя, самооцінка, самотність, сімейні стосунки, соціальна ізоляція, «Я-концепція» особистості.</p>	
	Разом за змістовним модулем II	8
	Усього годин	16

6. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	<p style="text-align: center;">Змістовний модуль I</p> <p style="text-align: center;">Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку</p> <p>Тема 1: Сучасні методи та стратегії дослідження у геронтопсихології Мета заняття: засвоєння студентами знань і умінь для успішного проведення соціально-психологічного дослідження людини похилого віку. План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Назвіть методи дослідження в геронтопсихології. 2. Які креативні та проєктивні методики дослідження можуть застосовуватися в геронтопсихології. 3. Охарактеризуйте специфічні особливості особистісної зрілості людини похилого віку. 4. Назвіть причини розладів особистості та причини стану самотності у старості. <p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха (модифікований згідно похилого віку); - Опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) (О. С. Штепа); - Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона. <p>III. Провести обробку отриманих результатів та подати у формі звіту.</p>	2
2.	<p>Тема 2: Особливості пізнавальної сфери людини похилого віку Мета заняття: засвоєння студентами знань і умінь про особливості пізнавальної сфери людини похилого віку. План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дайте загальну характеристику сенсорних змін, які відбуваються у процесі старіння людини. 2. В чому полягають зміни відчуттів та сприймань в людини похилого віку. 3. Охарактеризуйте онтогенетичні зміни у функціонуванні слуху, зору та інших відчуттів. 4. У чому полягають особливості розвитку пам'яті, уваги, мовлення людини похилого віку. 5. Назвіть чинники згасання інтелекту в похилому віці. <p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p>	4

	<ul style="list-style-type: none"> - Методика «Визначення домінуючого типу сприймання за роботою провідних аналізаторів»; - Методика «Дослідження словесно-логічної пам'яті»; - Методика «Дослідження вибіркості уваги»; - Тест Векслера (дорослий варіант). <p>III. Провести аналіз результатів проведених методик.</p>	
	Разом за змістовним модулем I	6
	Змістовний модуль II	
	Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку	
3.	<p style="text-align: center;">Тема 3: Характеристика емоційно-мотиваційної сфери людини похилого віку</p> <p>Мета заняття: засвоєння студентами знань і умінь необхідних для дослідження емоційно-мотиваційних змін в період старості.</p> <p style="text-align: center;">План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дайте характеристику емоційно-мотиваційної сфери особистості в період старості. 2. У чому полягають мотиваційні зміни в окремі періоди життя людини похилого віку. 3. Визначте чинники розвитку емоційно-мотиваційної сфери в старості. 4. У чому полягають дефекти мотиваційної сфери людини похилого віку. <p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Особистісний опитувальник (А. Т. Джерсайлд); - Методика дослідження особистості «Дім-Дерево-Людина» Дж. Бука; - Тест «Самоактуалізація особистості» Е. Шострома; - Діагностика типу емоційної реакції на вплив стимулів навколишнього середовища В. Б. Бойко. <p>III. Провести аналіз результатів проведених методик.</p>	2
4.	<p>Тема 4: Особливості Я-концепції у старості</p> <p>Мета заняття: засвоєння студентами знань та умінь про особливості «Я-концепції» у старості.</p> <p style="text-align: center;">План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поясніть умови розвитку Я-концепції в похилому віці. 2. Охарактеризуйте складність Я-концепції у старості. 3. Вкажіть які зовнішні чинники впливають на уявлення людей похилого віку про себе та їх задоволеність чи незадоволеність життям. 4. Охарактеризуйте особливості самооцінки людини похилого віку та назвіть причини змін уявлень про себе. 	4

	<p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Проективний тест «Автопортрет» (за О. Л. Венгером); - Шкала самооцінки (Ч. Д. Спілберга, Ю. Л. Ханіна); - Методика діагностики ступеня задоволеності основними потребами. <p>III. Провести обробку отриманих результатів дослідження та подати письмовий звіт.</p>	
5.	<p style="text-align: center;">Тема 5: Особливості міжособистісних взаємин людини похилого віку</p> <p>Мета заняття: засвоєння та оволодіння студентами вміння успішно проводити соціально-психологічне дослідження особливостей міжособистісних взаємин людини похилого віку.</p> <p style="text-align: center;">План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Охарактеризуйте розвиток сімейних взаємин людини похилого віку. 2. Охарактеризуйте імовірність негативних наслідків виходу людини на пенсію для її міжособистісних взаємин: відокремлення людини від її референтної групи, звуження кола спілкування, зміна повсякденного способу життя, підвищений ризик соціальної ізоляції та ін. 3. У чому полягає специфіка міжособистісних взаємин у сім'ї залежно від статі та віку. 4. Охарактеризуйте значення сім'ї та спілкування для людини похилого віку. <p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі; - Виявлення типологічних особливостей особистості (за К. Г. Юнгом); - Методика PARI; - Методика: Задоволеність шлюбом (В. В. Столін, Т. Л. Романов; Г. П. Бутенко). <p>III. Провести обробку отриманих результатів та подати письмовий звіт.</p>	2
6.	<p style="text-align: center;">Тема 6: Соціально – психологічні проблеми літніх людей</p> <p>Мета заняття: засвоєння знань і умінь студентами призначених для діагностики соціально-психологічних проблем людей похилого віку.</p> <p style="text-align: center;">План проведення заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розгляд сутності поняття ейджизму та геронтофобії. 	2

	<p>2. Соціально-психологічна характеристика стереотипів старості.</p> <p>3. Проблема соціалізації та фактори соціальної адаптації особистості у похилому віці:</p> <p>а) вихід на пенсію: особливості адаптації;</p> <p>б) зміна статусу в період старості.</p> <p>4. Мудрість як соціально-психологічний феномен та інтегральне особистісне утворення.</p> <p>5. Характеристика кризи «Я-інтеграції».</p> <p>II. Здійснити процедуру дослідження за вказаними методиками:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Методика визначення стресостійкості і соціальної адаптації Холмса і Раге; - Методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. І. Васермана (Модифікація В. В. Бойко); - Методика діагностики потреби в пошуках почуттів М. Цукермана; - Оцінка рівня реактивності тривожності. <p>III. Здійснити аналіз отриманих результатів.</p>	
	Разом за змістовним модулем II	10
	Усього годин	16

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Тема	Кількість годин
Змістовний модуль I		
Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку		
1.	Тема 1. Вступ до геронтопсихології	4
2.	Тема 2. Старість і старіння як етап психічного розвитку людини	6
3.	Тема 3. Психологічні особливості соціальної активності особистості на етапі геронтогенезу	6
4.	Тема 4. Гендерні аспекти старіння	6
5.	Тема 5. Пізнавальна сфера людини похилого віку	6
	Разом за змістовним модулем I	28
Змістовний модуль II		

Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку		
6.	Тема 6. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння	6
7.	Тема 7. Я-концепція в похилому віці	6
8.	Тема 8. Патологія і психопатологія похилого віку	6
9.	Тема 9. Психологічна допомога людям похилого віку	6
10.	Тема 10. Соціальний захист та соціальна допомога людям похилого віку	6
	Разом за змістовним модулем II	30
Усього годин		58

8. КОНСУЛЬТАЦІ З ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Тема	Кількість годин
Змістовний модуль I		
Загальні питання геронтопсихології та геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини похилого віку		
1.	Тема 1. Вступ до геронтопсихології	1
2.	Тема 2. Старість і старіння як етап психічного розвитку людини	1
3.	Тема 3. Психологічні особливості соціальної активності особистості на етапі геронтогенезу	1
4.	Тема 4. Гендерні аспекти старіння	1
5.	Тема 5. Пізнавальна сфера людини похилого віку	1
	Разом за змістовним модулем I	5
Змістовий модуль II		
Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-		

концепції людини похилого віку. Патологія і психопатологія похилого віку		
6.	Тема 6. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння	1
7.	Тема 7. Я-концепція в похилому віці	1
8.	Тема 8. Патологія і психопатологія похилого віку	1
9.	Тема 9. Психологічна допомога людям похилого віку	-
10.	Тема 10. Соціальний захист та соціальна допомога людям похилого віку	-
	Разом за змістовним модулем II	3
Усього годин		8

9. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне науково-дослідне завдання передбачає ґрунтовне опрацювання теоретичного матеріалу, першоджерел та додаткової літератури з теми, яка обирається студентом.

Індивідуальні завдання студенти виконують на основі знань, умінь та навичок, здобутих під час лекцій, практичних, лабораторних занять та самостійної роботи, що охоплює зміст навчального курсу «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку» загалом.

Враховуючи специфіку цього курсу, кожен студент має виконати такі індивідуальні завдання:

1. Скласти глосарій понять і термінів з курсу «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку».
2. Підібрати методики для проведення досліджень.
3. Підготувати доповідь, реферат (10-15 друкованих сторінок).

Орієнтовна схема реферативного повідомлення:

1. Загальна характеристика досліджуваної проблеми.

2. Аналіз історії проблеми та ступінь її розробленості.
3. Основні питання, яким приділяють увагу дослідники.
4. Висновки та оцінка студентом досліджуваної проблеми за власними критеріями.
5. Список використаних джерел.

10. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Програмою вибіркової навчальної дисципліни «Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку» передбачено читання лекцій, проведення практичних і лабораторних занять, виконання контрольних робіт, індивідуальних науково-дослідних завдань, організацію дискусій та робіт у групах.

11. МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Специфіка викладання курсу полягає у використанні двох видів контролю: поточного та підсумкового.

Поточний контроль включає в себе:

- усне опитування;
- тестування;
- самостійна робота;
- індивідуальні завдання;
- модульні контрольні роботи.

12. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Критерії оцінювання знань студентів

Для зарахування дисципліни студент повинен:

- продемонструвати високий рівень знань відповідно до змістових модулів, передбачених програмою;
- виконати індивідуальне науково-дослідне завдання;
- виконати завдання самостійної роботи;
- виконати контрольні роботи.

Поточне опитування й модульний контроль здійснюється викладачем на заняттях протягом семестру в межах відповідного змістовного модуля за графіком.

Поточне опитування має на меті перевірку рівня знань студента при виконанні різного виду завдань на практичних і лабораторних заняттях та завдань для самостійної роботи. Максимальний семестровий рейтинговий бал за модулі I і II – **30 балів**. Індивідуальні завдання – **10 балів**. На модульний контроль знань студентів відводиться **60 балів** (дві контрольні роботи по **30 балів**). Підсумковий контроль здійснюється у формі контрольної роботи, на що відводиться **60 балів**.

Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за вивчення курсу – **100 балів**.

Поточний контроль (max = 40 балів)				Модульний контроль (max = 60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		ІНДЗ	МКР 1	МКР 2
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4			
5	10	5	10	10	30	30
100						

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 – 81	C		
67 – 74	D	Задовільно	
60 – 66	E		
1 – 59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

13. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 140 с.

2. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: методичні рекомендації до практичних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015. – 59 с.

14. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття про геронтологію. Коротка історія її розвитку. Зв'язок між геронтологією й геронтопсихологією.
2. Об'єкт та предмет геронтопсихології.
3. Поняття про «пірамідальне» та «прямокутне» суспільство.
4. Соціальні установки та стереотипи стосовно людей похилого віку.
5. Поняття ейджизму та геронтофобії.
6. Основні закономірності геронтогенезу.
7. Характеристика періодів життя людей похилого віку: передстаречий, старечий, післястаречий та старезний вік.
8. Максимальна та нормальна тривалість життя людини. Середня та ймовірна тривалість життя населення. Фактори, що їх зумовлюють.
9. Теорії біологічного старіння.
10. Патологічне, біологічне та психологічне старіння.
11. Типи старіння: адаптивне та не адаптивне.
12. Поняття про життєву мудрість. Когнітивні властивості мудрості.
13. Модель мудрості Б. Балтеса.
14. Морфологічні зміни в людей похилого віку.
15. Особливості слуху в людини похилого віку.
16. Втрата зору в похилому віці. Пресбіопія, катаракта, глаукома, старечий міоз.
17. Вікові зміни смакової, нюхової, тактильної, температурної, больової, вестибулярної та вібраційної чутливості.
18. Особливості розвитку уваги людини похилого віку.
19. Особливості розвитку пам'яті людини похилого віку.
20. Мовленнєвий розвиток людини у похилому віці.
21. Творчі здібності людей похилого віку.
22. Причини зниження швидкості інтелектуальних операцій у похилому віці.
23. Об'єктивні та суб'єктивні фактори динаміки інтелектуальних функцій у похилому віці.
24. Чинники згасання інтелекту в похилому віці.
25. Феномен «останнього спаду».
26. Вплив стану здоров'я, хвороб та харчування на психофізіологічний розвиток людини похилого віку.
27. Загальна характеристика сенсорних змін у процесі старіння людини.
28. Особливості нюху людини похилого віку.
29. Нейронні зміни у старості.
30. Особливості нейронної системи людини похилого віку.
31. Іпохондрія, депресія та їх чинники у похилому віці.
32. Соціально-психологічні чинники депресії людини похилого віку.
33. Специфічні зміни емоційної сфери в старечому віці.

34. Фактори виникнення позитивних/негативних емоцій у старості.
35. Типи емоційного пристосування людини до старості.
36. Мотиваційні зміни на окремих періодах життя людини похилого віку.
37. Фактори розвитку мотиваційної сфери в старості.
38. Мотиваційні дефекти в похилому віці.
39. Онтогенетичні аспекти особистісного розвитку людини похилого віку – стабільність і зміни.
40. Умови розвитку Я-концепції в старості.
41. Складові Я-концепції в період старіння.
42. Особливості самооцінки людини похилого віку.
43. Теорія дисоціалізації.
44. Особистісні взаємини людини похилого віку.
45. Внутрішні конфлікти в період старіння.
46. Зміна соціального статусу людини похилого віку – вихід на пенсію.
47. Значення сім'ї для людини похилого віку.
48. Сімейні стосунки людини похилого віку.
49. Проблеми спілкування в похилому віці.
50. Особистість і здоров'я старих людей.
51. Психологічна та соціальна підтримка людей похилого віку.
52. Соціально-психологічні чинники щасливого старіння людини.
53. Задоволеність життям у старості.
54. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості похилого віку.
55. Соціально-психологічні особливості старості як етапу онтогенезу особистості.
56. Причини звуження міжособистісних контактів у старості.
57. Проблема самотності у похилому віці.
58. Причини виникнення суїцидів у похилому віці.
59. Соціально-психологічна типологія осіб похилого віку та старіння.
60. Стратегії пристосування до старості (Д. Б. Бромлей).
61. Характеристика типів літніх людей (А. Качкин).
62. Характеристика типів старіння (К. Роцак).
63. Роль сімейних контактів в житті літньої людини.
64. Відносини осіб похилого віку з онуками.
65. Механізми адаптації й компенсації особистості в пізньому віці.
66. Способи психологічного захисту у літньому віці.
67. Афективна сфера на етапі геронтогенезу.
68. Особливості мотиваційної сфери осіб похилого віку.
69. Зміна мотивів у пенсіонерів.
70. Вікова динаміка розвитку мотивів у період пізньої дорослості і старості.
71. Вплив економічного стану на ступінь задоволеності життям у старості.
72. Мотивація сімейних відносин в період пізньої дорослості.
73. Мотивація подружніх відносин людей похилого віку.
74. Особливості пристосування літніх людей до психосоціальних умов старіння.
75. Особливості пристосування до вдівства у чоловіків і жінок.

76. Гендерні відмінності осіб похилого віку.
77. Особливості та тенденції чоловічого та жіночого старіння.
78. Гендерні відмінності самотності старості.
79. Гендерні особливості сприйняття вікових змін жінками на етапі геронтогенезу.
80. Гендерні аспекти якості життя у осіб літнього і похилого віку.
81. Психопрофілактика передчасного старіння.
82. Адаптивне (продуктивне) старіння.
83. Довгожителі як соціально-психологічний феномен.
84. Проблеми догляду за людьми похилого віку в сім'ї.
85. Психологічна та медико-соціальна допомога літнім людям.
86. Психологічна допомога людям похилого віку в лікарнях, хоспісах, будинках пристарілих та вдома.
87. Страх смерті. Стадії процесу пристосування до думки про смерть.
88. Стадії передсмертних переживань.
89. Феномен посмертних переживань людини.
90. Проблема самогубства та евтаназії в старечому віці.

14. СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Основний :

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Изд. 2-е., исп. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Александрова М. Д. Особенности субъективности человека на поздних этапах онтогенеза / М. Д. Александрова // Развитие личности. – 2002. – № 3–4. – С. 101–125.
3. Александрова М. Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М. Д. Александрова. – Л. : ЛГУ, 1974. – 135 с.
4. Альперович В. Д. Проблемы старения: демография, психология, социология / В. Д. Альперович. – М. : ООО «Издательство Астель», 2004. – 352 с.
5. Альперович В. Д. Старость. Социально-философский анализ / В. Д. Альперович. – Ростов н/Д. : Изд-во СКНЦ ВШ, 1998. – 104 с.
6. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Анциферова Л. И. Психология старости: особенности развития личности в период поздней взрослости / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2001. – №3. – Т. 22. – С. 86–99.
8. Аршавский И. А. Основы возрастной периодизации // Возрастная периодизация (Руководство по физиологии). – Л. : Наука, 1975. – С. 5–67.
9. Балтес Б. Пауль. Всевозрастной подход к психологии развития : Исследование динамики подъёмов и спадов на протяжении жизни / Пауль Б. Балтес. Перевод с англ. И. Ариевича // Психологический журнал. – Т. 15. – № 1. – 1994.
10. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – 3-тє вид. – К. : Каравела, 2012. – 344 с.
11. Гаккель Л. Б. Об изменении высшей нервной деятельности при физиологической и патологической старости / Л. Б. Гаккель, И. А. Молоткова, С. И. Субботник // Вопросы геронтологии и гериатрии. – Медгиз, 1962. – С. 73–75.
12. Гамезо М. В. Возрастная психология: личность от молодости к старости: Учебн. пособ. / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова. – М. : Педагогическое общество России, Издательский Дом «Ноосфера», 1999. – 272 с.

13. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: Навч. посіб. / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 264 с.
14. Елютина М. Э. Социальная геронтология: Учеб. пособ. / М. Э. Елютина. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 157с.
15. Ермолаева М. Практическая психология старости / М. Ермолаева. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 320 с.
16. Козлов А. А. Старость: социальная разобщённость или целостность? (теории и традиции западной социальной геронтологии) / А. А. Козлов // Мир психологии. – 1999. – С. 80–96.
17. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Изд. «Питер», 2001. – 992с. – (Серия «Мастера психологии»).
18. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: [монографія] / В. М. Крайнюк. – К.: Ніка – Центр, 2007. – 432 с.
19. Краснова О. В. Социальная психология старости: Учеб. пособ. / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М.: «Академия», 2002. – 288 с.
20. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: Учеб. пособ. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Кулюцкий. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 464 с.
21. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька. – К.: Каравела, 2009. – 448 с.
22. Кэрол У. Пэрриш-Харра. Смерть и умирание: новый взгляд на проблему / Пэрриш-Харра У. Кэрол. – М.: Институт Общегуманитарных исследований, 2003. – 224 с.
23. Лазарева Л. П. Геронтология: Курс лекций / Л. П. Лазарева. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2002. – 167 с.
24. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии / А. Р. Лурия. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 374 с.
25. Максимова С. Г. Социально-психологическая адаптация: особенности формирования и развития у лиц пожилого и старческого возраста / С. Г. Максимова. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1999. – 145 с.
26. Максимова С. Г. Социально-психологические особенности личности позднего возраста / С. Г. Максимова. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1998. – 99 с.
27. Максимова С. Г. Социально-психологические проблемы в геронтологии / С. Г. Максимова. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2001. – 223 с.

28. Медведева Г. П. Введение в социальную геронтологию / Г. П. Медведева. – М. : НПО МОДЕК, 2000. – 96 с.
29. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И. И. Мечников. – М. : Знание, 1987. – 160 с.
30. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – С. 404–444.
31. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : Учеб. пособ. / К. Н. Поливанова. – М. : Академия, 2000. – 184 с.
32. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.
33. Психология старости и старения : Хрестоматия / Сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – С. 3–64.
34. Психология старости: Хрестоматия / Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом БАХРАХ-М, 2004. – 736 с.
35. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2005. – 416 с. (Серия «Психологическая энциклопедия»).
36. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учеб. пособ. / Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. Дом «БАХРАХ», 1998. – 672 с.
37. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-е вид. – К. : Академвидав, 2011. – С. 328–370.
38. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения / Я. Стюарт-Гамильтон. – СПб. : Питер, 2002. – 256 с.
39. Фролькис В. В. Старение и увеличение продолжительности жизни / В. В. Фролькис. – Л. : Наука, 1988. – 239 с.
40. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
41. Холостова Е. И. Социальная геронтология / Е. И. Холостова, В. В. Егоров, А. В. Рубцов. – М. : Изд. Дом Дашков и К., 2004. – 295 с.
42. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : Учеб. пособ. / О. В. Хухлаева. – М. : Изд. Центр «Академия», 2006. – 208 с.
43. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применения) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 608 с.
44. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.

45. Шапиро В. Д. Социальная активность пожилых людей в СССР / В. Д. Шапиро. – М. : Наука, 1993. – 129 с.
46. Шахматова Н. Ф. Психическое старение : счастливое и болезненное / Н. Ф. Шахматова. – М. : Медицина, 1966. – 304 с.
47. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н. И. Шевандрин. – М. : Влада, 1999. – 512 с.
48. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини / О. П. Щотка. – Ніжин: Ред.-вид. відділ НДПУ, 2001. – 194 с.
49. Эриксон Э. Восемь возрастов человека / Э. Эриксон // Детство и общество. – 2-е изд. / Пер. А. А. Алексеева. – СПб. : Речь, 2002. – С. 235–259.
50. Яцемирская Р. С. Социальная геронтология : Учеб. пособ. / Р. С. Яцемирская, И. Г. Беленькая. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

Додатковий:

1. Александрова М. Д. Социальная и психологическая геронтология / М. Д. Александрова. – Л. : ЛГУ, 1974. – С. 39–41.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – С. 12–30.
3. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья вторая: Вторая половина жизни человека. Этапы индивидуализации, проблемы призвания, судьбы, смысла жизни) / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 2. – С. 16–26.
4. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья первая: Особенности развития личности в первой половине жизни) // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 3. – С. 10–19.
5. Анциферова Л. И. Мудрость и её появления в разных периодах жизни человека / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2004. – № 3. – С. 17–24.
6. Анциферова Л. И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1. – № 2. – С. 52–60.
7. Билоусов С. А. Духовная зрелость и отношение к смерти / С. А. Билоусов // Психология старости. – Самара, 2004. – С. 695–718.

8. Бодальёв А. А. О характеристиках идентификации и идентичности на ступени взрослости / А. А. Бодальёв // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 93–98.
9. Виктор К. Старость в современном обществе: Руководство по социальной геронтологии / К. Виктор // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 41–57.
10. Гнездилов А. В. Психология и психотерапия потерь /А. В. Гнездилов. – СПб. : Изд-во «Речь», 2002. – 162 с.
11. Давыдовский И. В. Старость и эволюция организмов / И. В. Давыдовский // Психология старости: хрестоматия /Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом БАХРАХ-М, 2004. – С.179–200.
12. Карпиловская С. Я. Терминальный период в жизни человека (пространство смыслов и значений) / С. Я. Карпиловская // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 8. – С. 10–14.
13. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 140 с.
14. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: методичні рекомендації до практичних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015. – 59 с.
15. Краснова О. В. Виды и методы исследований в психологии старения / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 1999. – № 1. – С. 5–21.
16. Краснова О. В. Теоретические вопросы подготовки людей к выходу на пенсию / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 2000. – № 4. – С. 12–18.
17. Лихницкая И. И. Академик З. Г. Френкель и становление геронтологии в России / И. И. Лихницкая, Р. Ш. Бахтияров // Успехи геронтологии. – 1997. – № 1. – С.16–19.
18. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – С. 52–67.
19. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – М. : Образование, 1991. – С. 71–86.
20. Мингалиева М. Р. Фазы и проблемы развития взрослой личности / М. Р. Мингалиева // Психология зрелости и старения. – № 3 (23), 2003. – С. 26–31.

21. Нуркова В. В. Роль автобиографической памяти в структуре идентичности личности / В. В. Нуркова // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 77–87.
22. Ольман С. Презрение старости в дореволюционной России / С. Ольман // Психология зрелости и старения. – 1998. – № 3. – С. 77–81.
23. Пиняева С. Е. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости / С. Е. Пиняева, Н. В. Андреев // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 3–10.
24. Погребенский А. П. Смысл жизни и отношение к смерти / А. П. Погребенский // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – С. 177–200.
25. Почебут А. Г. Психологические аспекты индивидуальной карьеры / А. Г. Почебут, В. А. Чикер // Психология работы з людьми. – СПб. : Питер, 2001. – С. 439–449.
26. Психология. Учебник / Под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1998. – 584 с.
27. Психология зрелости: Хрестоматия / Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом БАХРАХ-М, 2003. – 768 с.
28. Роменец В. А. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании / В. А. Роменец. – К. : Здоровье, 1989. – 192 с.
29. Татищева А. И. Концепция организации психологической помощи одиноким пожилым людям в структуре Министерства труда и социального развития / А. И. Татищева // Психология зрелости и старения. – 1998. – № 4. – С. 75–87.
30. Торнстон Л. Геронтология в динамическом обществе / Л. Торнстон // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 58–68.
31. Френкель З. Г. Удлинение жизни и деятельная старость / З. Г. Френкель. – М. : Изд-во академии медицинских наук СРСР, 1949. – 394 с.
32. Харевен Т. К. Последний этап: Исторические аспекты зрелости и старости / Т. К. Харевен // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 104–111.
33. Шай К. Уорнер Интеллектуальное развитие взрослых / К. Уорнер Шай // Психологический журнал. – 1998. – Т.19. – № 6. – С. 28–35.

34. Шай К. Уорнер Интеллектуальное развитие взрослых / К. Уорнер Шай // Психология старости. – Самара: БАХРАХ-М, 2004. – С. 372–388.
35. Шендрик И. Г. Кризис идентичности и образование в период взрослости / И. Г. Шендрик // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 98–106.

Навчально-методичне видання

Кордунова Наталія Олександрівна

Геронтопсихологія та психологічний супровід осіб літнього віку

**Робоча програма
вибіркової навчальної дисципліни**

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 17.01.2016. Формат 60x84 /16.

Ум. друк. арк. 2,09. Зам. № 758. Тираж 50.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021 м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.